

Réz Mihály: A nemzetiségi kérdés a politikai tudomány szempontjából.¹

A politikai élet faktorainak végtelenül szövevényes, eleven élettől lüktető, folyton változó, egymással kölcsönhatásban álló, szakadatlanul át meg átalakuló, végtelenül szubtilis imponderabiliákkal teljes természete, lehetetlenné teszi, a nagy politikai jelenségeknek *egyetlen egy* ható okra való visszavezetését. Pedig minden idők minden doktrínerejai erre töreksznek.

Benne van ez a vágy az emberiségnek a dogma-kívánó természetében. De ezek az ebből a vágyból támadó politikai elméletek szükségkép tarthatatlanok. Ellenkeznek az államéletben ható okok *sokféleségének* a tényével; és ellenkeznek az ezen okok közt jelentékeny szerepet játszó imponderabilis tényezők belső természetével is. Ellenkeznek a politikai faktorok nyilvánvaló *kölcsönhatásának* a tényével; s az összes faktorok és alkatelemeik folytonos *változékonyságával* is.

Eötvös elismeri ugyan, hogy a szabadság iránti törekvések szükségkép uralomra való törekvésekké válnak, mégis szerinte a nemzetiségi törekvés voltaképpen *az egyéni szabadság* elvének alkalmazása egész népekre.

Mihelyt ez kielégítést nyer, a nemzetiségi kérdés többé nem égető.

Ez a felfogás anakronizmuson és egyben anatópizmuson alapul. Az az individualizmus, amelyet rálat a nemzetiségekre, nem minden időknek és nem minden országnak sajátja. A XVIII. századbeli francia aufklárista gondolkozásnak s a

¹ E nagyérdékű tanulmányt szerzője a következő sorokkal küldte be szerkesztőségünknek:

„Miután, sajnos, a nemzetiségi kérdés alig részesül nálunk tárgyilagossá eszmecsereiben s az ekörüli viták nagyrészt csak (kölcsönösen!) jelszavak kicserélésében állanak, alkalmat óhajtanék adni, hogy egy nyugodt, objektív polémiában ezt a kérdést megvitathassuk. Azért fordulok b. lapjához, szíves közlés kérése mellett, mert azt gondolom, nem érünk célt, ha kölcsönösen csak a magunk embereinek hirdetjük a magunk dogmáit s egymás jöhiszemű érveiről tudomást nem veszünk.”

A professzor ur kezdeményezését mi is rendkívül helyesnek és termékenynek találjuk, mely mindenki hálijára számíthat, aki a napi politika efemer érdekein túlmenő célok felé törekszik. Nagy örömmel vállaljuk tehát Réz professzor tervének megvalósítását s gondunk lesz rá, hogy Réz fejtegetéseire ne csak ellenvéleményt adjunk, de mindkét tábor irányadó embereinek is alkalmat nyújtsunk álláspontjaik kifejtésére.

A Szerk.

manchesteri iskola közgazdasági világnézetének a terméke. – A liberalizmus világnézete, melynek nincsen mindig és mindenütt talaja; legkevésbé van Közép- és Kelet-Európa nemzetiségeinél.

Amint a Rousseau-féle természetjogi felfogás csak az *egyéneket* látja az államban, úgy a marxista radikalizmus csak az *osztályokat*. Elismer más tényezőket is a gazdaságin kívül, de ezek igazi jelentőségét nem látja. Nem látja, hogy ezeknek jelentősége, befolyásuknak aránya *folyton változó*, – s e tekintetben a „haladás” hívei a változatlanság alapján állanak – s hogy az egész államéletnek tisztán osztályszempontból nézése szintén csak egy bizonyos korszak embereinek bizonyos körére szorítkozik.

Az a feltevés, hogy az osztályszempont a nemzetiségnél háttérbe szorítja a faji szempontokat, – amelyre nézve a világháború fajpszichológiai tanulságai megadták a feleletet – éppoly anakrizmus és anatópizmus, mint akár az Eötvös-féle.

A nemzet nemcsak egyénekből és osztályokból, hanem különböző felekezetekből és különböző fejekből is állhat. Az, hogy mikor, milyen szempont szerint szlik meg, függ a sajátos viszonyoktól. Az, hogy melyik szempontnak mikor milyen a fontossága, a változott viszonyokkal *pari passu* változik.

Az erők aránya állandó hullámzást mutat. E *kvóták fluktuációja* folytonos.

Nem lehet tehát az osztályszempont sem mindig mindenütt elsőrendű fontosságú. Vallási, partikuláris, pártpolitikai, faji momentumok azt gyakran keresztezik; elsőrendű fontosságúvá hol az egyik lesz, hol a másik.

Úgy az Eötvös-féle liberalizmus, mint a marxista radikalizmus hívei félreismerik a nemzetiségi törekvések jelentőségét és igazi természetét.

Nemzetiség az a politikai öntudatra ébredt faj, amely államalkotó hatalommal nem bír. Nemzet az, amely bír és él ezzel hatalommal. Mihelyt elnyeri hatalmat valamely faj, nemzetiségből nemzetté válhatik, mihelyt elveszti azt, valamely nemzet, nemzetiséggé lesz csupán. Nemzetiség és nemzet csak a faj különböző *érvényesülési stádiuma*.

Ezek a, közkeletű meghatározások azonban bizonyos módosító kiegészítésekre szorulnak.

Mert amit itt a nemzetiségről mondtunk, azok csak oly nemzetiségre nézve állanak, amelyek – mint pl. a magyarországiak – *egy más faj szupremáciája* alatt állanak; és csak oly nemzetekre, amelyek – mint pl. a francia – *minden más faj segítségével nélkül*, magukban képesek önálló államalkotásra.

De lehetnek oly államok, amelyekben – legalább *de iure* nem bír az egyik faj szupremáciát gyakorolni a többi felett: amidőn tehát megvan az illető fajokban az államalkotóképesség, de csak *együttesen*. Ezek még nem nemzetek, mert hiszen csak együtt képeznek egy nemzetet, melynek mindenikükétől külön neve és jellege van. De nem is közönséges nemzetiségek mert nem állanak más faj szupremáciája alatt.

Nevezük bárhogy is az ilyen fajokat, konstatálnunk kell hogy az ily fajok egy a nemzetiségek fentebb adott fogalma alá nem tartozó *külön kategóriát* képeznek.

Miként a „nemzetiség”, úgy a „nemzet” meghatározása is hasonlóképp kiegészítésre szorul. „Nemzet” az államalkotó faj ott, ahol *egymaga* alkotja fajilag homogén elemekből az államot.

De ha oly államban, amelyben nemzetiségek is vannak, a „szupremáciát” gyakorló fajt nevezzük „nemzetnek”, akkor mi-nek nevezzük az állampolgároknak az összességéti Magyarország összes lakosai *együttvéve teszik* a magyar nemzetet; ennél fogva külön magát a magyar fajt nemzetnek nevezni nem lehet. Itt van egy *uralkodó faj*, vannak nemzetiségek s az uralkodó faj és a nemzetiségek együtt teszik a nemzetet.

Állam és faj tehát abban a tekintetben nem esik egybe, hogy minden politikai öntudatos faj képes megeremteni a maga államát, de abban a tekintetben sem, hogy ugyanegy faj különböző államokat alkothat, sőt különböző államokban az érvényesülés különböző stádiumaiban lehet. – így pl. a németiség a XIX. század végén Észak-Amerikában faj, Magyarországon nemzetiség, Svájcban más fajokkal együtt uralkodó faj, Ausztriában uralkodó faj, Németországban pedig nemzet.

A nemzetiségi kérdés megértése a faji törekvések pszichológiájának a megértése nélkül lehetetlen.

Mert a nemzetiségi mozgalmak oka: *a faj politikai öntudatra való ébredése.*

Éppen ez az öntudat az, ami a nemzetiséget teszi.

A nyelv nem döntő tényező sem a nemzetiségnél, sem a nemzetnél. Németország és Ausztria, Svájc és Belgium példája mutatja. A vallás sem az. Nem is objektív, hanem *szubjektív* értékelés mutatja meg, hogy mi az, amit a közös politikai öntudat szempontjából nemzetiségek és nemzetek lényeges faji momentumnak tekintenek. És ez esetenként különböző. De kétségtelen, hogy a közös nyelv kapocs, mint általában a közös kultúra. – Minden nyelvi közeledésnek vagy távolodásnak tehát politikai jelentősége van. És pl. a keleti tót nyelvjárásnak a nyugatitól és a cseh nyelvtől való különbözősége tót nemzetiségi szempontból kétségenkívül bontó tényező.

Általában azonban miként a nyelv, úgy a közös származás sem teszi a nemzetiséget vagy nemzetet. Esetenként különböző a közös származás öntudatának a hatása arra nézve, hogy a közös származásúak egymással közösséget éreznek. A régi Németországban pl. a partikularizmus hosszú időn át teljesen közömbössé tette ezt az érzést s a dinasztikus érzésnek a nemzetinél sokkal nagyobb ereje volt.

Viszont a közös származás és jelleg öntudata gyakran nem bír tényleges alappal s a nemzetiségi öntudat ilyenkor tulajdonképpen nem egy faj öntudatra ébredése, hanem különböző fajok keverékének vagy valamely faj *egyik részének* nemzetiségi öntudatra való ébredése. Ez állhat akkor is, ha már nemzetté váltak. A bolgár nemzetben szláv öntudat volt akkor, amikor nemzetiség volt Törökországban s szláv öntudat van benne ma is mint nemzetben; holott fajilag ez az öntudat nem teljesen igazolt. Magyarországon a szerb nemzetiség külön öntudattal bír a horvátokkal szemben; holott ugyanegy fajhoz tartoznak. Mindkét esetben a vallási momentum az irányadó – az első esetben mint a kapcsoló, a második esetben mint bontó tényező.

Tehát nem a közös nyelv és nem a közös származás teszi

a nemzetiséget és nemzetet, hanem a közös politikai öntudat. Ahol ez nincs meg, ott a faj, közös nyelv, közös származás dacára sem képez önálló politikai faktort.

Ahol megvan, ott a fajból politikai faktor lesz, habár tagjai tényleg nem közös származásúak, vagy nem olyan származásúak, mint hiszik; habár tagjai nem egy nyelvet beszélnek, vagy ugyanegyet egy más nemzetiséggel vagy nemzettel, amelylyel azonban nem érzik egynek magukat.

Akár képzelt, akár valóságos ez az összetartozás: a nemzetiségi és nemzeti törekvéseknek alapját képezi. A faj az, államon belül mint nemzetiség a szabadságra, mint nemzet az uralomra, államalkotó nemzetté válva pedig más államokkal szemben a *függetlenségre*, majd az *imperiumra* törekedik.

Az elnyomatástól szabadulni kívánó nemzetiségi mozgalom éppúgy, mint a szupremácia érdekét szolgáló politika, az állami függetlenségért való harc éppúgy, mint az imperiális külpolitika: *ugyanazon faji törekvés*, csak érvényesülhetésének különböző stádiumaiban.

A faji törekvések pszichológiája azonban a maga zavaratlan tisztaságában ritkán mutatkozik. Miként Clausewitz szerint „az abszolút háború” konzekvenciái, úgy a faji törekvésekéi is módosulhatnak, enyhülhetnek. Ezen módosító, enyhítő momentumokat itt az illető nemzetiség *egyéniségét alkotó faktorok minősége és összetétele* adja meg. Mert a minden fajban közös jellemvonásokon kívül minden nemzetiségnek megvan a saját egyénisége, amelynek bizonyos jellemvonásai hasonlóak, mások pedig különbözők bizonyos más nemzetiségek jellemvonásaitól.

Évégből meg kell vizsgálnunk azt speciális faji szempontból; osztály-, egyház- és párt szempontból; a terület szempontjából; az államnak a nemzetiségre való hatása szempontjából. Ezek együtt adják meg a nemzetiség teljes egyéniségét. Ugyanaz a faj különböző nemzetiséget és nemzetet produkálhat, ha e tényezők különbözők.

1. *Faji szempontból* fontos, hogy valamely konkrét nemzetiség tényleg közös származású-e és tényleg hasonló faji jellemvonásokkal bír-e „válósággal, mert e tekintetben a közönség *öntudata* és a közösség *ténye* nem mindig fedi egymást. Lényeges viszont, hogy amennyiben *tény* ez a közösség, elég erős-e annak az *öntudata*. Mert ez- fontosabb, mint a nyelv és mint a közös származás. Minden rendkívül szubjektív. És éppen ennek a momentumnak a döntő fontossága utal arra, hogy már akkor, midőn a faji érzéssel *általában* akarunk számolni, számot kell vetnünk már ott az *egyes* fajok sajátos egyéniségével. Már itt láthatjuk, hogy a – minden fajjal közös – faji érzés pszichológiáján *belül* az *egyes* konkrét faj speciális pszichológiájának is milyen nagy jelentősége van. Nem csak az illető faj politikai öntudatosságának a fokát és a közös érzetének az intenzitását mutatja az, hanem azt az értékmérőt is, mely a nemzetiségi vagy nemzeti szempontból fontos tényezők értékelésénél az illető fajt vezeti. A szláv fajoknál pl. a *vallás* ilyen momentum. Kétségtelen, hogy ez a legtöbb keleti népnél így van, pl. a románságnál is, holott a nyugati román népeknél ez nem faji vonás – ez azonban csak azt mutatja, hogy ez a jellemvonás

nem a faj *eredeti* természetéből – azaz legrégebb történetéből – hanem újabb politikai és kulturális történetéből magyarázható. Minthogy azonban ezek is fajképző tényezők, ezeknek a produktumai is *speciális fajpszichológiai vonásoknak* tekinthetők. Nem csak a kelet produktuma ez, – a vallási momentum döntő jelentősége – mert erős Spanyolországban is. Nem is a törökkel való harc szükségképeni eredménye, mert – a Habsburgok katolizáló politikájának a reakciójakép – nincsen meg a magyarságban. Nem is az alacsony kulturális színvonal következménye, mert megvan Indiában is. Számos – itt jelzett tényező *összeredménye*; a *múlté*, amely elsőrendű fajképző tényező. Hogy ezt az eredményt valamely speciális fajnál elsősorban a geográfiai helyzet, vagy a kulturális fejlődés, vagy a politikai történelem idézte elő – s melyik nemzetiségnél, nielyik tényező milyen arányban – az azon nemzetiség *fajképző tényezőinek analízise* szempontjából lényeges; és jelenlegi geográfiai, kulturális, gazdasági és politikai helyzetének a pszichológiára *várható hatása* szempontjából. Az; pedig, hogy valamely faj ilyené lett, amilyen s tényleg *így értékel*, ahogy értékel: ez *azon faj lélektana* szempontjából lényeges.

Ez pedig azért fontos, mert az egyes fajok között az osztályszempontból, vallási szempontból, pártszempontból, az anyagi és szellemi szempontok egész sorozatából, a bontó és kapcsoló tényezőknek egy egész hosszú sora támad. És az illető fajok pszichológiája mutatja csak, hogy az adott esetben a bontó vagy kapcsoló tényezők valamelyikének milyen a fontossága. Egy anyagiasabb fajnál, például elsősorban az anyagi érdekek momentuma; más fajoknál ismét a vallásé. Ennek szem elöl vesztese bizonyos bontó vagy kapcsoló tényezőknek teljesen elhibázott értékelésére vezet.

Minden egyes fajra nézve áll tehát az, amit minden faji érzés pszichológiájaként felismertünk, de ez a – minden fajban *közös* – érzés az egyes fajok természete szerint erőben, irányban s nyilvánulásában módosulhat.

Valamely faj *speciális* jellege egyrészt természeti, másrészt politikai történetének a produktuma. Ez a történelem egyébként is, minden tekintetben reányomja bélyegét, és a faj pszichéjét megteremti.

Természeti sajátágaik, politikai múltjuk által is különbözőekké válnak. Heves, vagy nyugodt vérmérsékletű, munkás vagy tétlen, intelligens vagy értelmetlen, harcias vagy békés természetük szerint. És ez a különbség a nemzetiség vagyonosodására, művelődésére, összetartására, politikai akciójának természetére, mind lényegesen kihat.

Kihat a politikai viszonyok minden értékelésére s az egyes nemzetiség *céljainak* a kitűzésére is. Minden politikai faktor tudniillik bizonyos mértékben *célkitűző* tényező; politikai öntudatának és érvényesülési képességének arányában. Célt tűz ki magának és az államnak is és ennek az állam által leendő elfogadtatását is céljai közé veszi. Ezek a célok kitűzésénél ugyan nem csak valamely nemzetiség öntudatos politikája által irányítottak, hanem egyszersmind öntudatlanul is, akaratlanul is az *összes* erőviszonyoknak a változásai által, amelyeknek kedvező fejlődése merészebb célok kitűzésére automaticæ kihat.

De a faj öntudatos politikájára s ennek a célkitűzéseire kétségkívül a faj pszichológiájának van elsődrendű hatása. Egy fényes múlt természetszerűleg az elveszettek visszaszerzésére ösztönöz s ezzel a faji törekvéseknek konkrét irányára lényegesen kihat nemcsak a nemzetiségnél, hanem a nemzetnél is.

Megszabja bizonyos fokig azt is, hogy milyen sikereket mennyire értekel. Objektíve nagyjelentőségüket esetleg le fog becsülni; objektíve lényegteleneknek *prelium affectionis*-t tulajdoníthat. Ilyen irányban általában is kihat a múlt; és pedig mint fajképző – s így fajpszichológiáját is képző – tényező. A történelem a fajoknál kifejleszt bizonyos faji karaktert, faji idealizmust, faji romantikát, melynek egészen sajátos, szubjektív értékelése van. Nem magyarázható ez a faji érzés pszichológiájából *általában* – bár bizonyos gyökerei oda visszanyúlnak; – hanem csupán azon speciális nemzetiség múltjából s (ebből támadó) egyéniségéből. Nem magyarázható ez racionalisztikusan sem; hanem csak mint egy *faktum*, amely mint minden politikai tényező magán viseli az őt létrehozó és körülvevő *speciális* viszonyok bélyegét s amelynek magának is ennek folytán szűkekép *sajátos* jellege van.

A történelmi múlt adja ez önkényesnek látszó értékeléseknek gyakran igen racionális indokait, melyek gyakran csak azért látszanak oly érthetetleneknek, mert – a fajképződés korára is visszanyúlván – eredetiek, ismeretlenek.

A faj pszichéje kihat tehát a nemzetiség céljaira, értékeléseire és egész akciójának jellegére.

Hogy ez utóbbi tekintetben a faji érzés milyen intenzív és milyen aktív, az függ elsősorban minden egyes faj e sajátos pszichéjétől és azonkívül azon erőviszonyoktól is, amelyek között érvényesülését megkísérti. Mind a kettőre lényegesen kihat, hogy mily számúak és jelentőségűek az alább ismertetendő (II–IV.) *bontó* vagy *kapcsoló* tényezők.

Minél erősebb, öntudatosabb, *önmagában* egységesebb és másoktól *elkülönültebb* valamely faj – területileg, osztály, felekezet, párt, kulturális és társadalmi szempontból: – annál inkább érett meg *a nemzeti létre* s lesz nemzetté válása a viszonylagos erő kérdésévé csupán.

Ebből a szempontból egész skáláját lehetne a nemzetiségeken felállítani, kezdve a fajból alig öntudatra ébredt nemzetiségeken, folytatva az egyházilag, gazdaságilag, osztály stb. szempontból széttagolt s ízenként másokhoz csatolt nemzetiségeken, e tagoltság fokozata szerint: végül a már *belsőleg egységes* és *elkülönült* s csak az erőviszonyok miatt nem állami léthez jutott nemzetiségekig.

Ugyanez áll az átmeneti két kategóriára is.

A nemzetekre nézve ugyanily skálát lehetne ugyanily szempontok vizsgálatának az alapján felállítanunk. Kezdve az állami létre jutott nemzet *belső* egysége szempontjából – s *bontó* és *kapcsoló* tényezők analízise alapján – ezen egység szilárdsági fokozatai szerint. Folytatva az államok függetlensége szempontjából, katonai, gazdasági és politikai függéseik foka szerint. Végezve az imperialista birodalmakon, a más nemzetek és nemzetiségek fölötti katonai, gazdasági és politikai befolyásuk és uralmuk különböző fajtái és fokai szerint.

Az állam egészen sajátos, *politikai* fogalmát fogjuk nyerni « vizsgálatokból; a közjogilag egyforma államegységek és állami függetlenségek fokozatainak hosszú sorozatát. És ennek az alapján a közjogilag azonos képet mutató államoknak különböző típusait.

II. Osztály szempontból fontos különbségek és hasonlóságok adódnak elő a következő kérdésekből: Egységes-e az illető népesség, vagy ha megoszlik, milyen arányban? Milyen társadalmi osztályokhoz tartozik a. nemzetiségi népesség és milyen arányban? Mindezen szempontokból milyen tendenciájú és milyen erőt képvisel? Hogyan oszlik meg műveltség szerint? Kiválóan fontos az is, hogy a felsorolt szempontokból milyen lehetőségek nyílnak számára még a jövőben.

A tekintetben, hogy e tényezők mennyiben bontó és mennyiben kapcsoló természetűek, ezeket kell vizsgálnunk: Foglalkozást, vagyont, műveltséget, társadalmi állást illetőleg mennyiben szolidárisak érdekeik és érzelmeik egymást közt; s *melyik* részük és *mennyiben szolidáris* ezen tekintetekben más fajokkal vagy éppen az uralkodó fajjal. Ugyanily fontos az a kérdés, hogy mily fokú fejlettséget mutat az osztályöntudat s mily intenzivitást s az osztálytörekvések e szempontjából egyáltalában.

Mert mindez természetszerűen kihat az egész nemzetiségi mozgalomra. Ha művelt osztálya jelentékeny s ezen műveltség idegen eredetű és irányzatú: e kultúra ismét egy – a többiek-től eltérő minőségű – szál, mely a nemzetiséget egy más országhoz köti. Ezzel a nemzetiség egy az államtól idegen kultúrelételebe kapcsolódik bele s annak irányzatai reá nézve is – „a politikus által „figyelmen kívül nem hagyható – tényezővé válnak.

Egészen más a helyzet, ahol alig van művelt osztály vagy ahol éppen – mint a délmagyarországi németségénél – a művelődés az uralkodó fajba való beolvadást jelent.

A társadalmi osztály, a vagyon s a foglalkozás szintén teremthet ellentétes érdekeket, érzelmeket és nézeteket bizonyos nemzetiségen belül s közös érdekeket, érzelmeket és nézeteket, egyrészt a nemzetiség, másrészt más nemzetiség' vagy az uralkodó faj *egyes rétegei között*. És ezzel a nemzetiség részben egy rajta kívül álló, saját külön életet élő politikai faktorba kapcsolódik, melynek az életfolyása a nemzetiség életébe ezáltal belejátszik. Aszerint, hogy ez a közösség a nemzetiséget más nemzetiséggel kapcsolja egybe, vagy pedig az uralkodó fajjal, ismét természetesen más és más helyzet keletkezik.

Olyan időkben, mikor a politikai életben a társadalmi és gazdasági kérdések dominálónak emelkednek: ezeknek a bontó és kapcsoló tényezőknek – a faj pszichológiájának megfelelő különböző fokban, – nagy jelentősége van.

Ha már most, mint a többi politikai faktort, az osztályokat is *mozgásban* próbáljuk nézni, nyilvánvaló, hogy a nemzetiségi népesség osztálytagozódásában beálló változások más irányok; ban is nagy változásokat vonnak maguk után. Kihatnak a faj pszichológiájára, vagy nyilvánvalóvá teszik, hogy amit annak – relatíve állandó – tényezőül vettünk, csak a foglalkozás, műveltség, vagy társadalmi állás konzekvenciája volt.

E változékonyság szempontjából egész skálát lehetne föl-állítanunk az egyes nemzetiségek között, amely a változékonyság arányában mutatná – esetenként különböző fokban – el-évültnek a múlt megállapításait s egy új diagnózis szükségét.

III. *Egyházi szempontból* fontos kérdések ugyanilyen irányban a következők: Az illető nemzetiség tagjai mindegyazon egy valláson vannak-e? Ha igen, az uralkodó nemzetével vagy egy más nemzetiséggel, vagy egy idegen nemzettel vannak ugyanegy valláson? Ha megoszolnak, kikkel s melyik – milyen struktúrájú és erejű – részük van egy valláson? Fontos különbségek adódnak abból is, hogy valamely nemzetiségnek saját egyháza van-e? És fontos mindkét esetben ezen egyházaknak az államtól vagy idegen egyházfőtől való függése és ennek a függésnek a mértéke. Amennyiben külön nemzetiségi egyház van, ezen egyház vagyoni ereje, képviselőinek társadalmi és politikai súlya a lényeges.

Nyilvánvaló, hogy – a nemzetiségi egyház gazdasága Sr funkcionáriusainak kulturális és társadalmi helyzete mellett – az illető nemzetiség erősségének a szempontjából az is nagy jelentőségű, hogy az egyház nemzetiségi szempontból mennyire bontó és mennyire kapcsoló tényező. Ennek a megítélésénél itt ismét ki kell emelnünk, hogy nem minden fajnál egyforma jelentőségű a vallás s így az egyházi szervezetből adódó bontó és kapcsoló tényezők *jelentősége* sem lehet egyforma minden fajnál.

Az a körülmény pl., hogy a magyarországi tótság vallásilag két részre van oszolva s mind a két rész ismét egy-egy magyar egyházba beszervezve: még különösebb fontosságot nyer azért, hogy a tótság lelki életében a vallásnak elsőrendű jelentősége van. A vallás tehát itt a (tót) nemzetiség szempontjából kiválóképpen bontó, a magyar nemzeti egység szempontjából pedig elsőrendű kapcsoló tényező. Ellenben az erdélyi szászok protestantizmusa – mely külön egyházi szervezete dacára is bizonyos érzelmi közösséget szülhetett volna – még a bécsi politika katolizáló korszakában sem egyesítette őket a protestáns magyarsággal.

Bármily különböző legyen is a vallás jelentősége az egyes fajoknál, annyi kétségtelen, hogy a vallásközösség és valláskülönbség, a közös vagy külön egyházi szervezet nemzetiségi szempontból mindig fontos bontó vagy kapcsoló tényező.

Az, hogy a magyarországi (nem erdélyi) görög keleti egyházban együtt volt a szerb és a román, 1848-ban arra bírta a magát enyomottnak érző ottani románságot, hogy a szerbek ellen a magyarságra appelláljanak. Az abszolutizmus külön román és külön szerb görög keleti egyházat szervezett s ezzel az egyházakat faji alapon szervezte, ami a nemzetiségi öntudat fejlesztésére kihat.

Lényeges nemzetiségi szempontból annak a megállapítása is, hogy azon egyházak, amelyekhez az egyes nemzetiségek tartoznak, milyen tendenciájúak. A görög keleti egyházé pl. határozottan fajpolitikai természetű, míg a katolikusban ez nincs meg. A római katolikus egyház viszont a minden állammal szemben való presztízse és pretenziói által a külállamokhoz való

barátságos vagy ellenséges viszony által bír politikai jelentőséggel.

Az egyházi élet által a nemzetiség e téren is ismét egy idegen politikai faktor életébe kapcsolódik, – s vele ezáltal bizonyos tekintetben bizonyos fokig sorsközösségre jut.

A görög keleti egyház fajpolitikájának minden hullámváza a hívek lelkében tovább rezeg. A római katolikus egyház minden egyházpolitikai harca a hívek lelkében mindenütt tovább rezeg. Egy új vallásos áramlat ezen egyházakban; egy új, harcias cár vagy pápa a trónon, megmozgatja e tényezők mindenikét.

A vallási életnek, az egyház életének, minden hullámváza belejátszik a nemzetiségek életébe s az egyházi hovatartozás által fennálló bontó és kapcsoló tényezők jelentőségét hol erősíti, hol gyengébbé teszi.

IV. *Pártszempontból* a nemzetiségi kérdés megítélésénél a következő kérdések bírnak fontossággal:

Az egyes nemzetiségek tagjai résztvesznek-e az ország pártpolitikai életében? Külön nemzetiségi pártot alkotnak-e, vagy az országos pártok közt megoszlanak? Ha az államfenntartó faj tagjaival közösen vesznek részt különböző pártok életében, a nemzetiségiek mely rétege és milyen alapon vesz részt abban? Gazdaságilag, felekezetiileg hogyan oszlanak meg a pártpolitikában? Ennek az állásfoglalásnak osztályszempont, felekezeti szempont, gazdasági vagy helyi érdek az alapja? avagy egy az egész nemzetet közösen érdeklő általános nemzeti probléma mikénti megoldása?

Miként az egyházi téren és az osztálytagosulás tekintetében, úgy pártállás tekintetében való hozzátartozás kérdése is elválaszthatja egymástól az egy nemzetiséghez tartozókat s egy más faj vagy az uralkodó faj egyes rétegeihez fűzheti. Minél egyetemesebb, az állam népességének minden rétegét érdeklőbék a pártkérdések, annál nyilvánvalóbbak ezen elválasztó vagy összefűző momentumok. Minél inkább az uralkodó faj speciális problémáival foglalkoznak csupán: annál kevésbé szolgálhatnak a nemzet szempontjából kapcsoló tényezőkül.

Olyan esetekben, amikor a pártkérdések egyházpolitikai jelentőségűek: az egyes fajok pszichéjének megfelelő fokokban a nemzetiségek érdeklődése szükségkép feléled s a párt elválasztó és összefűző hatása a vallási és osztályszempontoknak – fentebb kifejtett – elválasztó és összefűző hatása által erősödik.

Olyankor is, amikor partikuláris érdekek megvédését szolgálja a pártpolitika, állhat elő oly helyzet, hogy ugyanazon terület különböző nemzetiségű lakói – másutt lakó fajrokonaiikkal szemben – más fajokkal közös érdekek által fűzetnek össze.

Áll ez minden gazdasági érdekközösségre általában.

Viszont a pártpolitikai propagandának mindig politikai öntudatra ébresztő hatása van s ellentétes érdekű és érzelmű, de még passzív nemzetiségű tömegek felébresztésével gyakran még akkor is az ellentéteket juttatja végül felszínre, mikor közvetlen akciója éppen egy közös érdek vagy érzés egyesítő jegyében indult meg.

Aszerint végül, amint a pártharcok hevesebbek vagy lány-

hábba lesznek; aszerint, amint jobban vagy kevésbé vonják bele a nemzetiségeket e harcba; aszerint, amint több vagy kevesebb a pártharcok alapjaiban a nemzetiségeket egymástól elválasztó és az uralkodó faj egy részével összefűző tényező; aszerint, hogy mily fokig oszlatja az uralkodó fajt is meg s mily erőssé lesz benne a pártszenvédély: lesz a pártharc a nemzeti egység szempontjából bontó vagy kapcsoló tényező.

Ezek a motívumok mind változók, gazdasági, vallási, társadalmi alapjaik is, ők maguk is, erőben, érdekekben, irányban változnak.

És abban a mértékben, amint az egyházi, osztálypolitikai és pártpolitikai kérdésekben egy-egy bontó vagy kapcsoló tényező iránya vagy ereje megváltozik: változik a nemzetiségek *belső egységének* a foka is. Azok az idegen faktorok, osztályok, egyházak, pártok, amelyeknek az életébe bekapcsolódtak, sodorni próbálják s a maguk hullámzásait éreztetik vele.

V. *A nemzetiségi terület* kettős szempontból tekintendő: a terület fekvése és a terület minősége szempontjából.

1. *Fekvés* tekintetében nagy jelentőségű az, hogy a határon fekszik-e vagy az ország belsejében*. Ha a határon, hogy fajrokonok laknak-e azon túl s mily hatalommal és törekvésekkel bírok s azokhoz érdekek és érzelmek tekintetében minő szálak kötik. Ha az ország belsejében fekszik, fontos, hogy minő fajok közt, az uralkodó faj mellett vagy attól körülvéve és ha mások közt, hogy e fajok a kérdéses nemzetiségi törekvésekhez és az uralkodó nemzethez milyen viszonyban állanak.

Lényeges az is, hogy a nemzetiségi terület mennyire *széttagolt*: azaz, mennyire nyomultak bele idegen elemek.

^Mindezek bizonyos fokig determinálják a nemzetiségi törekvések konkrét céljait. Az erdélyi szászok nem kívánhatták, mint, a románság a más fajrokonokkal való területi egyesülést; ellenben azért, hogy területük nagy része a magyar vidéktől elkülönült – csupán az akkor jogtalan oláhság által tarkított – Királyföld egységes egészet alkotott, lehetővé vált, a szász univerzitás nagyfokú különállása.

A népesedési mozgalom, szaporodás, település által természetesen a nemzetiségi terület fekvése is változhat és ezzel arányban szükségkép a konzekvenciák is megváltoznak.

Mindez kihat összetartására, izolálódására, rokon és ellen-szenveire s partikuláris érdek- és érzelmi közösségeket, kapcsolatokat teremt.

2. *A nemzetiségi terület* természete fontos abból a szempontból, hogy milyen gazdasági struktúrára nyújt lehetőséget s hogy a népesedésre mi módon hat ki.

Ha a terület termékeny, a nemzetiségi népesség szaporodásának, vagyonosodásának, művelődésének egyik eszköze lesz s a nemzetiség *erőssége* szempontjából lényeges faktorrá válhatik. Magyarország tót és román vidékei nagy részének relatív terméketlensége s a magyar faj által lakott vidék termékenysége pl. a magyar szupremácia erős támasza. Természetes ez csak egy faktor, amelyet pl. a kultúra sok tekintetben ellensúlyozhat s amely nem mindig és nem szükségkép és nem kizárólag irányítja a népesedési mozgalmat. De kétségkívül lényeges fak-

tor, amely a nemzetiség egész gazdasági és társadalmi struktúrájára kihat.

Épp ily fontos a népességnek városi vagy falusi területek szerinti megoszlása.

A városi elem egész pszichológiája más, mint a falusié s ami első tekintetre a faj pszichológiájából eredőnek látszik, néha csak az illetők városi vagy falusi voltának tulajdonítható.

Miután az államélet jelenségeit folytonos mozgásban kell látnunk, néznünk kell minden faktornál e mozgás intenzivitását és irányát s annak hatásait.

E tekintetben nyilvánvaló, hogy ami a terület termékenységét illeti, az nyilván legtöbbször fokozható; úgyszintén a rentabilitás is változhat új piacok és közlekedési eszközök támasztásával. Ezzel változnak az előbbi állapot konzekvenciái is.

De a népességnek városi és falusi területen való megoszlása is változhatik. Egy nemzetiség népességének rohamos elvárosiasodása azonban a faj egész pszichológiájára kihat. Más elemekkel hozza érintkezésbe, más érdekek és érzelmek sodrába hozza. Más foglalkozásúvá, társadalmi osztályúvá és műveltségűvé is leheti. És ezzel is változást idéz elő azokon a tereken, amelyek – ettől függetlenül is – folytonos változás lehetséges.

VI. Különbözőségek és hasonlóságok adódnak végül *azon állam szempontjából* is, amelyhez valamely nemzetiség tartozik. Egyháza, gazdasági és kulturális élete, azzal van kapcsolatban s jellegében azáltal is módosított. Ami első tekintetre sajtószerű jellegének látszik, néha talán csak ebből ered. Annak az államnak a története a nemzetiségekre is – így vagy amúgy – szükségképen kihat. Háborúja, forradalma, felekezeti, osztály-éjs pártharcái nem múlnak el fölötte sem nyomtalanul: anyagi és szellemi erejének mai fokára, faji érzése intenziválására s irányára, mind kihatottak. Telepítési politikája, gazdasági, kulturális és egyházpolitikája, külpolitikája mind belejárt. Az állam sorsa és az állam befolyása egyaránt rányomta bélyegét.

Hatással van az állam valamely nemzetiség egyéniségének a kialakulására alsősorban a külpolitikája és háborúi által. Ha újabb fajrokonait hódítja meg, ha támogatja vagy leveri e fajrokonokat, vagy ha leveri a szövetségüket. Telepítési politikája megváltoztatja a nemzetiségi területet s ezzel mindazon – fentebb ismertett – konzekvenciákat, amelyek belőle következnek. Gazdasági és kultúrpolitikája társadalmi struktúrájában okozhat változásokat. A nemzetiségi egyháznak az államhoz való viszonya, szervezete is mélyen kihat a nemzetiségre.

Egyazon állam nemzetiségei különböznek egymástól faji, vallási, gazdasági és területi kérdések szempontjából. De hasonlók abban, hogy ugyanazon államhoz tartoznak s ugyanazon múltjában volt részük, s ugyanazon államhatalom áll fölöttük sa – partikuláris és egyházi különböző jogállásoktól eltekintve – ugyanazon törvények alatt állanak. Mind ebben különböznek *más* államok nemzetiségeitől, bármily hasonló legyen is egyébként az” övékhez azok struktúrája.

Ha mármost mindezen (I–VI.) szempontokat figyelembe vettük, akkor nyilvánvalóvá lesz előttünk, hogy a nemzetiségi kérdést nem szabad csupán a faji törekvésnek – minden fajjal közös – pszichológiája alapján Ítélni meg, hanem minden egyes

esetben külön tekintetbe kell venni az egyes konkrét nemzetiség *speciális* egyéniségét alkotó tényezőket. Minden nemzetiségben működik a faji törekvés *általában*. De minden nemzetiség valamely öntudatra ébredt *speciális* faj. És ez a faj *nem áll homogén elemekből*, hanem gazdasági, társadalmi, vallási, kulturális, partikuláris, különböző érdekek és érzelmek által egymástól sokszor elválasztott és egymástól ezen szempontokból sokszor és sok tekintetben különböző tényezőkből. E különbségek módosítják némileg magát a fajt is, módosítják különösen annak törekvéseit. Ezek adják meg erejének, törekvései intenzívításának a fokát. Ezekre hat az állam, amelyben élnek s minden tényezők *együttvéve* adják meg az illető nemzetiség igazi egyéniségét.

Amilyen hibás tehát a gyakorlati politikában tisztán a minden nemzetiséggel közös faji törekvést *általában* tekinteni s az erre való hatásban a nemzetiségi kérdés „megoldását” keresni, épp oly hibás csupán valamely *speciális* fajnak tisztán a faji vonásait tekinteni, azt, mint *homogén* és mint *izolált* egységet kezelni s ily szempontból hatni reá csupán. Azáltal t. i., hogy az egyes nemzetiségnek tagjai egymástól gazdasági, társadalmi, vallási, kulturális stb. szempontból különböznek, nemcsak, hogy nem homogén, de nem is izolált egységet képeznek. Mindezen szempontokból egyes rétegei más nemzetiségek vagy nemzetek» vagy az uralkodó nemzet más rétegeibe kapcsolódnak – különböző szempontokból más és más rétegek, különböző rétegekkel – s ezáltal *azoknak az élete a nemzetiség életébe is belejátszik*. Amennyiben az államnak módjában van azokra hatni, ezáltal a nemzetiségekre is hat s ekképen maga a gazdasági, társadalmi, párt-, osztály-, egyház- és kultúrpolitika is – így indirekte is – bizonyos fokig nemzetiségi politika. Az a társadalmi téren is minden ilyen irányú mozgalom s alkotás.

Ha mármost mindezen szempontokat figyelembe vettük, akkor nyilvánvaló lesz előttünk, hogy minden egyes nemzetiség milyen végtelenül *komplex* egyéniség. Pedig itt csak alkotó elemeit, inkább csak mintegy anatómiailag vizsgáltuk.

A nemzetiséget azonban *élőnek* kell tekintenünk és alkotó elemeiben étellel teljesnek. Nem csak, mint a kormányzat holt tárgyát, hanem, mint mozgásban levő, *aktív* tényezőt. Minden elemének és az egésznek is, múltját és a jövőre irányuló *tendenciáit* is kell néznünk. Nem csak öntudatos törekvéseinek, hanem tényleges *erői* és *viszonyai fejlődésének* a tendenciáját is. A múlt ismerete nélkül nem ismerhetjük meg a ma *latens* – de holnap esetleg akcióra ébredő – tényezőket s viszont könnyen *konstans* tényezőnek tekinthetjük azt, ami csak *efemer*. Abból, hogy a múltban mire miként reagált – speciális viszonyaira érvényes relatív igazságú – következtetéseket vonhatunk, *caeteris paribus*, jövőendő magatartása tekintetben is.

Abból pedig, hogy gazdasági, népesedési, kulturális, egyházi, pártpolitikai és társadalmi fejlődésének mi a tendenciája: biztosabban állapíthatjuk meg fővendő magatartását, mintha csak jelen vezetői politikáját tekintenénk. Valódi erejét sem ítélni meg enélkül helyesen.

Ezek a fejlődési tendenciák adják meg az illető nemzetiség *öntudatlan törekvéseit* s idővel *ezek* válnak tudatossá. Módosít-

hatják, mérsékelhetik, ideiglenesen paralizálhatják azt, ami *a faji érzés pszichológiájából* – ahol csak akcióra ébredt – mindig önként következik. Ahol ez az öntudat kihalt, ott már csak fajról beszélhetünk. Ahol *van* nemzetiség, ott ez az öntudat s annak ez az – elvi korlátot nem ismerő – törekvése is életerős.

Mindezek tekintetbe vételével a következőkben vonhatjuk meg az eddigi fejtegetések gyakorlati konzekvenciáit:

1. Miután a faji törekvés természete az, hogy nincsenek elvi, hanem csupán csak célszerűségi korlátai, téves minden olyan kísérlet, mely egyes fajpolitikai követeléseket abból a reményből kiindulva honorál, hogy a követelések teljesítése meg fogja állítani út jókban e törekvéseket. Valójában – időleges szünettől eltekintve – *erőt nyújt* egy további érvényesülési stádiumhoz s a régi mérsékelt politikája épp a siker által félreszorul.

Minden nemzetiségnek az alapja faji természetű.

Éppen azért téves azt hinni, hogy a nemzetiségi törekvéseknek tett engedmények megszüntetik e törekvéseket s hogy a szabadságnak e tekintetben összeolvasztó hatása van. A szabadság, a jog csak eszköz arra, hogy a nemzetiség a benne szunnyadó törekvések megvalósítását az addiginál nagyobb sikerrel kísérthesse meg.

2. Lehet, hogy bizonyos szabadság nyújtása, bizonyos jogok adása pillanatnyi megnyugvást szül s a nemzetiségi mozgalomban ideiglenes stagnációt idéz elő. Kritikus időpontokban, külső és belső zavarok idején – ha az elkerült veszély nagyobb az okozott kárnál – ebből a szempontból az engedmények politikája célszerű lehet, de abban a reményben adni engedményeket, hogy azok a nemzetiségi törekvéseket megszüntetik: ez a politika a faji törekvések pszichológiájának a teljes félreismerésén alapul.

Csupán az lehetséges, hogy nem nagyon erős faji törekvésektől áthatott állampolgárokat flagráns igazságtalanságok és aktuális sérelmek orvoslásával meg lehet nyugtatni s így el lehet háritani az ítből a nemzetiséget a nemzettől elválasztó bontó tényezőket; de ez csak ott lehetséges, ahol az illető fajt *több* és *erősebb* kapcsoló tényező fűzi a nemzethez, mint amennyi (és amily erős) elválasztja s ahol e kapcsoló tényezők oly jelentékenyek, hogy – ha csak az akadályok el vannak háritva a megértés elől – maguktól, szinte automaticamente semlegesítik az engedményeket és a jogkiterjesztés hátrányait. Ennyiben negatív, egyes esetekben meglehet az engedmények politikájának a jogosultsága. A jogkiterjesztés *maga* kapcsoló tényezővé nem lehet soha, sőt erőt ad a bontó tényezőknek s a politikai életbe bele-sodorván eddig öntudatlan nemzetiségű tömegeket is, politikai öntudatra neveli azokat. Az öntudatra ébredt faji nemzetiség. *Minél szélesebb rétegei a nemzetiségnek ébrednek erre az öntudatra, annál intenzívebben érzi ez a nemzetiség a maga külön egyediségét* s annál nagyobb erő áll az elkülönülési törekvések mögött. Minél több engedményt nyernek egyébként is, annál erősebb a nemzetiségi öntudat.

Önkényes itt az a megkülönböztetés, hogy csak az egyének kapnak jogokat és – nyelvükre tekintettel – engedményeket. Mert hiszen a jogot, amit a törvényhozó *mint egyének* ad,

a nemzetiségi állampolgárok mint annak a nemzetiségnek a tagjai fogják alkalmazni s a gyakorlatban az egész csupán csak fikció marad. Az engedmények és jogok osztásánál nem a törvényhozás intenciója a lényeges, hanem azoknak az intenciói, akik e jogokkal és engedményekkel *élni* fognak.

Minden nemzetiségi törekvés voltaképpen egy öntudatra ébredt fajnak az érvényesülési törekvése s így megvan a maga sajátos faji pszichológiája. Akkor is, ha a közös származás csak fikció; ha csak megvan a közös történelem. Megvannak a maga speciális törekvései, melyeket tagjainak más törekvései keresztelhetnek, módosíthatnak, időnként paralizálhatnak is, de amelyek azért mégis léteznek s amelyeket figyelmen kívül hagynunk nem szabad. Nem szabad hinnünk, hogy a gazdasági, vallási, párt stb. ellentétekben ezek a törekvések *feloldódtak*. Latens erők maradnak, melyek kedvező konstellációk közt feléledhetnek.

3. Miután azonban ezen faji törekvések mögött tényleg nem *homogén* és nem *izolált* embercsoport áll, a nemzetiségi lakosok e különbözőségei az állami egység politikája szempontjából rendkívül fontos eszközöket nyújtanak. A kapcsoló tényezők egy sora megmutatja, hogy *mely téren* és *mily fokban* van esetenként a nemzeti politika megvalósítva; a bontó tényezők sora megmutatja, hogy *mely téren* és *mily fokban* hiányzik az. Objektív alapon, tények alapján, azt legalább így megállapíthatjuk, hogy – az imponderábilisák végtelen fontosságú szempontjaitól eltekintve – mennyiben van meg a nemzeti egység s mennyire szilárd. Ezek a vizsgálódások egyenként megmutatják, hogy melyik nemzetiség *mennyire* akadályozza az államegységnek s e szempontból a veszélyesség egész skáláját mutathatják meg aszerint, hogy mely nemzetiségnél mennyi és mily jelentőségű a bontó tényező. Megmutatja azt is, hogy a nemzetiségi kérdés hol és mennyire *konstans* tényező, azaz, hogy a bontó tényezőknek kapcsoló tényezőkké tétele esetenként mennyire kivihető.

E tényezők között az *osztály ellentét* kétségkívül egyike a legfontosabbaknak. De nem az egyedüli: esetenként különböző fontossággal bír; és a vallási vagy faji ellentéteket s szolidaritásokat nem szünteti meg. Fontossága változó fajok, országok és idők szerint. Csak az osztálymozgalmak marxista hívei szemében kizárólagos szempont; a nemzetek szemében, csak az osztály mozgalmak napjaiban domináló jelentőségű, és még akkor sem kizárólagos.

4. Miután a nemzetiségi kérdés az állam *egész struktúrájára* kihat – s veszélyességi foka szerint – annak külön tipikus egyéniséget ad: minél erősebb faktorok a nemzetiségek, minél nehezebb az állam *többi* viszonyai szempontjából a kapcsoló és bontó tényezők arányának és erejének a megváltoztatása: annál inkább *organikus* hibaként kell azt az állami egység szempontjából tekintenünk s nem egyes intézkedésekkel „megoldhatónak”, hanem minden politikai kérdésnél irányadónak – az állam sajátos egyéniségét megszabó egyik fő faktornak – tekintenünk.

A társadalom és az állam akciója számára rendkívül széles tér nyílik. Csak hogy a nemzetiségi kérdés kezelése *nem*

izoláltan, mint a törvényhozásnak és kormányzatnak egy *sajátos ága* tekintendő, – amelyet vagy kedvezményekkel vagy megtorlásokkal intézhetünk el s amelyet mint rendellenességet helyes politikával rövidesen „megoldhatunk –; hanem úgy, mint amelynek alapja egy az állam élet minden nagy kérdésével kapcsolatos, többé-kevésbbé állandó probléma, mely a nemzeti egység szempontjából rendellenesség ugyan, de amely a tényleges fejlődés mai fokán *az illető állam jelen struktúrájának egyik tényezője*, amelynek a nemzeti egység ideálja szempontjából az ott egységes nemzettestbe való beszerzése – mint minden nagy politikai cél – hosszú időre szóló s az idők változásai által sokszor és sok esetben befolyásolt feladat.

A politikai tudomány nem taníthat államművészetet. Speciális viszonyok sajátos jellegének felismerése épp annyira külön egyéni adomány kérdése, mint minden egyes esetben az orvosi helyes diagnózis. Az organikus élet végtelen szövevényessége s gyakran kiszámíthatatlansága csak fokozódik a politikai életben, az imponderábilis tényezők rendkívüli szerepe következtében. De mint az orvosi tudomány, úgy a politikai is, adhat bizonyos pozitív tudást, rámutathat bizonyos *lehetőségekre, összefüggésekre és szempontokra*, amelyek a helyes diagnózist megkönnyíthessék s melyek egyszerűbb esetekben önként rámutatnak a diagnózisra s a helyes gyógyításra.

Ebben lehet a tudomány a gyakorlati politika segítségével s nem államművészeti elvek tanításában. Abban, hogy szempontokat ad, amelyekből pl. az egyes nemzetiségeket vizsgálni kell; hogy rámutat a mindenikben közös vonásokra a fajpszichológia terén; hogy figyelmeztet mily téren kell és mily különbséget vizsgálnunk az egyes nemzetiségek struktúrájában, hogy mily bontó és kapcsoló erők lehetségesek és hogy abban mily összefüggés van a gazdasági, vallási, kulturális, pártpolitikai, társadalmi és nemzetiségi kérdés között.

Ha egy nemzetiséget ezekből a szempontokban megvizsgáltunk s *igazi* egyéniségét megkaptuk: ebből önként adódik, hogy *mely tereken* lehet és kell az államegység politikájának haladnia. Csak elemi és nyilvánvaló igazság „pl. hogy a bontó tényezők ellen s a kapcsolók megszorítása és erősítésére kell akciójának irányulnia, – ezt az egyszerű gyakorlati ész magától megmondja –, de hogy *hol* és *miben* kell-e bontó és kapcsoló tényezőket keresnie, *arra* nézve adhat a politikai tudomány felvilágosítást. Úgy, hogy ha az ezen tanulmányban jelzett szempontok szerint *factious* alapon vizsgálja e kérdést s a nemzetiségek tanulmányozásából e tekintetben mind több szempontot, mind több árnyalatot és mind több részletet talál.

A politikai tudomány ebben a stádiumban is hasznos gyakorlati útmutatásokat adhat. De a politikai tudomány számára további problémák nyílnak.

Meg kell vizsgálnunk az egyes nemzetiségeket, mint önálló egyéniséggel bíró egyedeket s reá kell mutatni az ily egységek belső *organikus összefüggéseire és azoknak belső szükségképeniségeire*.

Bizonyos nemzetiségek bizonyos viszonyai és elemei, némely tekintetben hasonlítanak egymáshoz, ennek a megállá-

pításából bizonyos *hasonlóságok kategóriái* támadnak és e kategóriák között ismét *a hasonlóságok kész skálája*.

Ezen elemek vizsgálatából viszont szükségkép bizonyos *típusok* adódnak. Minél részletesebben vizsgáltuk ezeket az elemeket, minél inkább sikerült azokat felbontanunk, annál pontosabb lesz e típusok megállapítása. És minél szubtilisabb, a tényleges állapotok árnyalatait is respektálőbb lesz a kutató ennél az elemzésnél, annál több típus fog önként jelentkezni, s annál könnyebb lesz megállapítani, hogy valamely konkrét jelenség e típusok melyikének megfelelő s eltérő vonásai, mely típuséhoz állanak közel. Minél több típus állapítható meg, annál több valószínűséget találhat a gyakorlati politikus közöttük olyat, amely az általa ismerttel *analóg*; és minél pontosabban lesznek az árnyalatok megállapítva, annál több a remény, hogy – ha csak a gyakorlati politikus a tényeket helyesen látja – ez az analógia valóban helyes.

Ezek a különböző típusok meg fogják mutatni, hogy különböző viszonyok között mint lesz egészen mássá ugyanazon faj is; hogy a gazdasági, kulturális, társadalmi, vallási, területi és pártviszonyok hogyan alakítják; hogy mindezekre való hatása által hogyan s mennyire alakíthatja az államhatalom. De megmutatják azt is, hogy ezek mellett *az illető faj* vonásai is mindig tényezők maradnak.

Minden faji törekvésben közös jellemvonás, hogy csak a tényleges erőviszonyokban ismer el korlátokat. Ez a jellemvonás nem csak a faji törekvésekben van meg, de itt a faji öntudat pszichológiája folytán is különös határozottsággal mutatkozik. A faji öntudat t. i. kiválóan elfajult, s szubjektivitása rendkívül nagyfokú.

Magában sajátos, bizonyos tekintetében fölüeny, az emberiségre pótolhatatlan értékeket érezvén, *öncélnak* érzi magát s érvényesülési törekvéseit csakis ideiglenes, csakis célszerűségi szempontokból korlátozhatja csupán.

Minden életerős faj, mihelyt öntudatra ébredt, *öncélnak* érzi magát. Célja nem a szabadság, hanem az élet, vagyis a benne szunnyadó erők kifejtése. Amíg ebben egy idegen faj állama akadályozza, szabadságra törekszik. Amint ő maga lett államalkotóvá: a teljes uralomra. Amíg az állam kifelé akadályozva van erőinek a teljes kifejtésében: függetlenségre törekszik. Ha ezt elérte: a mások felett impériumra tör. Mindig *ugyanaz* a szempont vezeti; mindig *ugyanaz* a törekvés. Korlátja csupán az erőviszonyokban van, saját életenergiájának gyöngeségében vagy mások erejében.

A nemzetiségi és nemzeti törekvésekben egyaránt ez a fajpszichológiai vonás nyilatkozik.

Különben is, a küzdő politikai faktor sohasem *ugyanaz* a küzdelem végén, ami volt az elején. A küzdelem átalakítja s ezzel automaticæ átalakulnak a céljai is. A küzdelem a küzdő elemeket juttatja felszínre; a győzelem azoknak jövőendő befolyását alapozza meg. Nem *az eredeti cél* lebeg többé előtte, hanem az, ami a küzdelemben átalakult faktor új erőviszonyából s új egyéniségéből következik. A célkitűzési processzus *folytonos* s *a célkitűző megváltozásával mindig párhuzamos*.

Áll ez a *nemzetiségekre*, mint a nemzetekre.

Ami a faji törekvések mindenik stádiumában *végcélnak* látszik: az csak a *legközelebbi stádium elérése*. A nemzetiségnek: a nemzeti lét. A nemzetnek: a nemzeti egység. Az egységes nemzetnek: a függetlenség. A független államnak: a más államok feletti befolyás.

Előbb a szabadság, azután az uralom. Szükségkép, természetesen és következetesen. Mert a politikai faktorok törekvései' felett nem a szabadság, hanem az *élet* törvénye dominál.

Fajok, egyházak, osztályok, pártok, nemzetek egyaránt e törvény alatt állanak.

Az életösztön pedig nem csupán szabadságra, hanem *az erők érvényesítésére tör*. És az erős erejének az érvényesítése: uralom.